

ВИСНОВОК
структурного підрозділу
кафедри прикладної лінгвістики,
порівняльного мовознавства та перекладу
факультету іноземної філології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
від 16 жовтня 2020 року (Витяг з протоколу № 3),
призначеного рішенням вченої ради
НПУ імені М. П. Драгоманова
від 24 вересня 2020 р. (Витяг з протоколу № 2),
для проведення фахового семінару з попередньої експертизи дисертації
Вайнорене Ірини Петрівни на тему:
“Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ
в англійській та українській мовах”,
поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Леміш Н. Є.

1. ПРИСУТНІ: Викладачі: завідувачка кафедри д. філол. н., проф. Леміш Н. Є., к. філол. н., проф. Матвеева С. А. (головуюча на засіданні фахового семінару), д. філол. н., проф. Зернецька А. А., д. філол. н., доц. Юдін О. А., к. філол. н., доц. Алексеєва О. М., к. філол. н., доц. Кротенко Л. Б., к. філол. н., доц. Онищук М. І., к. філол. н., доц. Маштакова Н. В., к. філол. н., ст. викл. Орлова Ю. В., ст. викл. Вайнорене І. П., ст. викл. Кравченко О. В., викл. Маслова Я. В., викл. Желобицька Т. В.
Аспіранти: Вдовиченко Л. Ф., Сорочинська І. В.
Секретар: лаб. Ломачевська І. В.

2. СЛУХАЛИ: Висновок рецензентів доктора філологічних наук, доцента Юдіна Олександра Анатолійовича, кандидата філологічних наук, доцента Алексеєвої Ольги Миколаївни про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Вайнорене Ірини Петрівни на тему: “Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах”, призначених рішенням вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова від 24 вересня 2020 р. (Витяг з протоколу № 2) для проведення попередньої експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Науковий керівник – д. філол. н., проф. Леміш Н. Є.

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 27 грудня 2017 року). Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в рамках наукової теми кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу НПУ імені М. П. Драгоманова “Лінгвофілософські параметри дослідження мовних одиниць в контексті міжкультурної комунікації” і науково-дослідницької теми “Корпусні лінгвістичні дослідження у зіставному та прикладному аспектах” (номер державної реєстрації 0120U101670 від 18.03.2020 р.).

2.1. Дисертантка Вайноренє Ірина Петрівна

Повідомила про основний зміст, концептуальні положення та наукові результати дисертаційної роботи.

Дисертація присвячена вивченню когнітивно-семантичної експлікації каузальної домінанти ЕФЕКТ, яка репрезентується варіантами синтаксичного концепту КАУЗАЛЬНІСТЬ, об’єктивованими в англійських та українськомовних текстах психологічного та економічного спрямування, а також типами ефекту в атрибутивних колокаціях, вилучених з корпусів текстів досліджуваних мов.

Актуальність пропонованої роботи зумовлена її спрямованістю на встановлення засобів пізнання, способів омовлення результатів когнітивної діяльності людини та реконструкції структур пізнання через визначення пропозиційно-змістової та структурної складових КД ЕФЕКТ у неблизькоспоріднених мовах. Застосування корпусного підходу у виявленні типів ефекту в атрибутивних колокаціях із досліджуваною домінантою надає змогу визначити її прототипи в англійській та українській мовах і виявити універсальне та специфічне в лінгвістичному картуванні каузального фрагменту дійсності різними етносами.

Метою дисертаційної роботи є визначення способів і засобів когнітивно-семантичної експлікації каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах (на матеріалі текстів різного професійного спрямування та електронних корпусів текстів).

Джерельною базою дисертації є етимологічні, тлумачні, перекладні, енциклопедичні словники англійської (Cambridge English Dictionary, Collins English Dictionary, Dictionary.com, Oxford Advanced Learner’s Dictionary, Oxford Thesaurus of English, Longman Dictionary of Contemporary English, Macmillan Dictionary, Merriam-Webster Dictionary, New Webster’s Dictionary and Thesaurus

of the English Language, Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Oxford Collocation Dictionary, The BBI Combinatory Dictionary of English, The Visual Thesaurus, Online Etymology Dictionary, Thesaurus.com., Wordreference Dictionary, Wordreference English Collocations), української (Великий тлумачний словник сучасної української мови, Етимологічний словник української мови, Словник української мови, Український тлумачний словник) та індоєвропейських мов: Етимологічний словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд, Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages; як представлено на слайді, а також енциклопедії та словники з психології: The Gale Encyclopedia of Psychology, Психологічний словник, Словник із психології а педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник, та економіки: The Princeton Encyclopedia of the World Economy, Економіка підприємства, Економічний словник, Основи економічної теорії; корпуси англійської та української мов: Британський національний корпус BNC, Корпус української мови Mova.info.

Фактичний матеріал дисертації. З огляду на мету нашої дисертаційної праці, способи (варіанти синтаксичного концепту) та засоби (пропозиційно-змістове наповнення та структурні схеми таких варіантів) було встановлено на основі **1318** фрагментів контекстів вживання базових вербалізаторів *effect* і *ефект* в англомовних та українськомовних текстах психологічного (**423** фрагменти – **381** і **42** відповідно) та економічного (**895** – **673** і **222** відповідно) спрямування; а прикметники, що характеризують базові вербалізатори КД ЕФЕКТ, було проаналізовано на матеріалі **10628** атрибутивних колокацій: **9371** колокація з лексемами *effect* (**6387**), *result* (**2161**) і *consequence* (**793**), виявлених у Британському національному корпусі BNC (підкорпусі наукових текстів), **1257** колокацій з лексемами *ефект* (**381**), *результат* (**815**) і *наслідок* (**61**) – у Корпусі української мови Mova.info (підкорпусах наукових і публіцистичних текстів).

Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи складають праці вітчизняних і зарубіжних учених, які вивчали *експлікацію* (Валерія Закієвича Дем'янка, Рудольфа Карнапа, Миколи Івановича Кондакова, Олени Олександрівни Селіванової, Юрія Михайловича Скрєбнєва та ін.), *синтаксичний концепт* (Галини Андріївни Волохиної, Зінаїди Данилівни Попової, Людмили Олександрівни Фурс, Наталії Євгенівни Леміш та ін.), *каузальність* і *каузальний комплекс* (КК) з позицій когнітивної семантики і синтаксису (Майї Володимирівни Всеволодової, Світлани Анатоліївни Жаботинської, Анатолія Панасовича Загнітка, Галини Олександрівни Золотової, Джорджа Лакоффа та ін.), прагматики (Олександра Михайловича Аматова, Флорія Сергійовича Бацевича, Валентини Григорівни Пасинок, Teun Adrianus van Dijk та ін.).

Принципове значення для нашого дослідження мають теоретичні положення про співвідношення пояснення та експлікації, розроблені радянським і російським лінгвістом В. З. Дем'янковим: 1) для малопідготовленого читача формалізація не завжди є наочною, а це означає, що експлікацією може бути граматична модель; 2) пояснення має два типи: експлікацію (виявлення

причинності) і обґрунтування (цілепокладання), що призводить до розбіжності в інтерпретації пояснення у природничих науках і розуміння в гуманітарних, де враховується фактор підсвідомості дослідника; 3) можливість синхронності пояснення і експлікації дає підстави для нівелювання протиставлення синтаксичного і семантичного видів пояснення (“віднесеність явища до ведення або синтаксису, або семантики”), а це, у свою чергу, уможливило дослідження структур ситуацій реального світу, які описуються мовою / мовними засобами, на тлі вивчення когнітивного апарату з природою мовлення у його становленні. Усі три наведені положення дають підстави для уточнення поняття ‘когнітивно-семантична експлікація’ в лінгвістиці та зумовлюють потребу у подальшому визначенні її способів і засобів.

Поєднання поліпарадигмального та міждисциплінарного підходів із методологічними принципами антропоцентризму, антропокосмізму, епістемічності, експансіонізму, експланаторності, функціоналізму, колострукціонізму уможливило інтерпретацію результатів системного та функціонального вивчення об’єкта та предмета нашої дисертаційної роботи з оновлених когнітивно-семантичних позицій.

Підкреслимо, що прибічники епістеміологічного підходу стверджують, що подібно до дерева баньян з багатьма різними, однак рівноцінними коренями, реальність можна пізнавати різними шляхами, де усі вони будуть створювати “єдину органічну епістемічну систему” (Дж. Ганері).

До основних понять нашої роботи відносяться ‘когнітивно-семантична експлікація’ і ‘каузальна домінанта’ (КД).

Під *когнітивно-семантичною експлікацією* розуміємо: 1) механізм формування глибинних (когнітивно-семантичних) і поверхневих структур (структурних схем) з їх варіативністю; 2) процес, що призводить до розкриття змісту певної єдності, при цьому її складові, набуваючи самостійності, можуть відрізнитись одна від одної; 3) варіанти вираження будь-якого значення / змістового наповнення на когнітивно-семантичному рівні в одній або різних мовах, що безпосередньо пов’язано з розвитком пізнавальної здатності людини.

Каузальну домінанту інтерпретуємо як одну з 10 компонентів каузального комплексу (= ментально-логічного конструктору), до складу якого входять 5 бінем на позначення каузальних ситуацій: *причина – ефект, підстава – висновок, умова – результат, допуст – наслідок, мета – засіб*. КД ЕФЕКТ вивчаємо саме через встановлення варіантів синтаксичного концепту (СКК) – двопланової одиниці когнітивно-семантичного синтаксису, що має як план змісту (типові пропозиції), так і план вираження (структурні схеми).

У нашій розвідці категорія каузальності з позицій когнітивно-семантичного синтаксису репрезентується каузальним комплексом (КК) у вигляді ментально-логічного конструктору (до складу якого входять 10 каузальних домінант (КД), у тому числі КД ЕФЕКТ), що об’єктивується синтаксичним концептом КАУЗАЛЬНІСТЬ (варіантами цього концепту), експлікованим єдністю типових пропозицій і їхніх структурних схем, що на мовному рівні вербалізуються лексичними одиницями, пов’язаними змістом і розташованими у певній послідовності. Таким чином, когнітивно-семантичну експлікацію каузальної

домінанти ЕФЕКТ на основі функціонування її базових вербалізаторів *effect* і *ефект* у професійно-мовленнєвій діяльності людини досліджено на матеріалі текстів психологічного та економічного спрямування із подальшим визначенням типів і прототипів ефекту в англійському та українськомовному корпусах текстів на основі атрибутивних колокацій із ключовими лексемами *effect*, *result* і *consequence*, *ефект*, *результат* і *наслідок*.

Інтерпретація результатів етимологічного аналізу лексичних одиниць *effect* і *ефект* – базових вербалізаторів КД ЕФЕКТ, підтверджує їхнє спільне походження з латини в обох мовах вивчення (лат. префікс *ex*, *ē*, *ec-* ('з, віддалений, далеко') < PIt. **ez*, **eks* ('з') < PIE **h₁egh*, **h₁eghs* ('з') + лат. дієслово *facere* (faciō 'робити') < PIt. **fak-i*, **fek* / **fak* ('зробити, зробив') < PIE **d^heh₁-* ('зробив'); **d^hh₁-k-* ('робити'), **d^hh₁-k-i*), а отже, й аналогічність архетипних уявлень про *ефект* в англійців та українців у найбільш загальному плані: 'віддалена дія того, що було зроблено'.

За результатами аналізу пропозиційно-змістової та структурної складових синтаксичного концепту КАУЗАЛЬНІСТЬ, встановлених для КД ЕФЕКТ в англійських і українськомовних текстах психологічного спрямування, було виділено **155** і **26** каузальних семем та **18** і **11** структурних схем відповідно. Наприклад:

	англ.	укр.
Каузальні семени	<p>155</p> <p>SMB TO INVESTIGATE EFFECTS SMB TO BE HOSPITALIZED FOR EFFECTS SMTH TO HAVE EFFECT/ -S SMTH TO ACHIEVE EFFECT/-S SMTH TO BLOCK EFFECTS</p>	<p>26</p> <p>ХТОСЬ ПРИВНОСИТИ ЕФЕКТ ХТОСЬ ДОСЛІДИТИ ЕФЕКТ ХТОСЬ ОЧІКУВАТИ ЕФЕКТ ЩОСЬ ПРОЯВЛЯТИ ЕФЕКТ ЩОСЬ БУТИ ЕФЕКТОМ</p>
Структурні схеми	<p>18</p> <p>Ninan1 + Vact + Neffect3 Ninan1 + Vlink + Neffect5 Ninan1 + Vpass + Neffect1 Nanim1 + Vact + Neffect6 Nanim1 + Vpass + Neffect2</p>	<p>11</p> <p>Ninan1 + Vact + Нефект2 Ninan1 + Vlink + Нефект5 Ninan1 + Vpass + Нефект4 Ninan1 + Vrefl + Нефект1 Nanim1 + Vact + Нефект2</p>

Спираючись на вищепредставлені дані, було встановлено **32** варіанти СКК, що об'єктивують аналізовану домінанту в англійській та українській мовах, а саме: **9** універсальних: СК отримання, СК демонстрування, СК вивчення / контролювання, СК спричинення / викликання / продукування, СК застосування, СК пов'язування, СК впливу, СК наявності ефекту, СК здійснення), **19** специфічних для англійської мови: СК блокування, СК змінювання, СК зумовлення, СК оцінювання, СК викриття, СК виявлення, СК обізнаності,

СК запобігання, СК розподілу, СК найменування, СК відповідності, СК включення, СК опрацювання, СК концентрування, СК нехтування, СК виправлення, СК підтвердження, СК проголошення, СК зазнавання та 4 специфічні для української мови: СК очікування, СК спрямування, СК врахування, СК збереження.

Отримані дані демонструють значну перевагу кількості типових пропозицій і структурних схем, встановлених для КД ЕФЕКТ на матеріалі текстів психологічного спрямування в англійській та українській мовах у порівнянні з даними, попередньо представленими Н.Є. Леміш на матеріалі лексикографічних джерел. Це свідчить про доцільність застосування зазначеного алгоритму для вивчення реалізації окремих каузальних домінант у професійному мовленні.

За результатами аналізу пропозиційно-змістової та структурної складових, встановлених для КД ЕФЕКТ в англійських і українськомовних текстах економічного спрямування, було виділено **312** і **108** каузальних семем та **28** і **18** структурних схем відповідно. Наприклад:

	англ.	укр.
Каузальні семем	312 SMB TO BENEFIT FROM EFFECTS SMB NOT TO BE INTERESTED IN EFFECTS SMB NOT TO CANCEL EFFECT SMB NOT TO TAKE INTO ACCOUNT EFFECTS SMB TO ACCERT EFFECT	108 ХТОСЬ БРАТИ ДО УВАГИ ЕФЕКТ ХТОСЬ ВИБИРАТИ ЗА КРИТЕРІЄМ МАКСИМУМУ ЕФЕКТУ ХТОСЬ ВИЗНАЧАТИ ЕФЕКТ ХТОСЬ ВИКОНУВАТИ ЩОСЬ ЗАРАДИ ЕФЕКТУ ХТОСЬ ВИКОРИСТОВУВАТИ ЕФЕКТ
Структурні схеми	28 Ninan1 + Vact + Neffect6 Ninan1 + Vlink + Neffect2 Ninan1 + Vph + Neffect4 Ninan1 + Vpass + Neffect2 Nanim1 + Vact + Neffect3	18 Ninan1 + Vact + Neфект3 Ninan1 + Vlink + Neфект5 Ninan1 + Vrefl + Neфект1 Nanim1 + Vact + Neфект2 Nanim1 + Vrefl + Neфект2

Використовуючи отримані дані, було ідентифіковано **36** варіантів СКК, що об'єктивують аналізовану домінанту в англійській та українській мовах, а саме: 30 універсальних для обох мов варіантів (СК отримання, СК блокування, СК змінювання, СК зумовлення, СК демонстрування, СК оцінювання, СК викриття, СК вивчення / контролювання, СК спричинення / викликання / продукування, СК виявлення, СК запобігання, СК застосування, СК найменування, СК пов'язування, СК включення, СК впливу, СК опрацювання, СК наявності ефекту, СК здійснення, СК виправлення, СК проголошення, СК зазнавання,

СК очікування, СК спрямовування, СК врахування, СК повторного продукування, СК нав'язування (навмисного здійснення), СК відтворення, СК доповнення, СК забезпечення), **5 специфічних варіантів для англійської мови** (СК обізнаності, СК концентрування уваги, СК нехтування, СК підтвердження, СК збереження) та **1 специфічний варіант** (СК відповідності) **для української мови** (відображено на слайді 17).

Фокусуючи увагу на об'єктивації КД ЕФЕКТ у неблизькоспоріднених мовах, зокрема вивчаючи її когнітивно-семантичну експлікацію в англомовних та українськомовних текстах психологічного та економічного спрямування, для яких надзвичайно важливим є не просто встановити наявність ефекту, а також розпізнати його **тип** задля запобігання масовим негативним наслідкам у практичній діяльності, визнано за доцільне детермінувати загальну тенденцію щодо реалізації в англійській та українській мовах різних типів ефекту. Це, на наш розсуд, найбільш об'єктивно можна зробити на матеріалі корпусів текстів, найрепрезентативнішими з яких на сьогодні є *Британський національний корпус* (BNC) і *Корпус української мови* (Mova.info).

Аналіз атрибутивних колокацій, вилучених з BNC, дав змогу **виділити 25** типів ефекту з лексемами *effect*, *result* і *consequence*, як власне і з лексемами *ефект*, *результат* і *наслідок* у колокаціях з Корпусу української мови *Mova.info*: за вказівкою на певну сферу людської діяльності / галузь; за вказівкою на узагальненість; за вказівкою на спрямованість; за вказівкою на результативність; за різновидом впливу; за ступенем впливу; за ступенем означеності; за ступенем достовірності; за ступенем задіяності; за тривалістю; за ступенем сприйняття; за вказівкою на джерело; за розміром; за ступенем значущості; за різновидом локації; за ступенем необхідності; за типом оцінки (позитивна / негативна); за ступенем очікування / передбачуваності; за ступенем контрольованості; за ступенем посередництва; за порядком слідування; за ступенем можливості; за частотністю; за вказівкою на стадію розвитку; за приналежністю.

При цьому в англійській мові з лексемами *effect* і *result* визначено по 25 типів, а з лексемою *consequence* – 22 типи (такі типи, як за ступенем достовірності, за вказівкою на джерело і за приналежністю не зафіксовано).

В українській мові для всіх трьох лексем *ефект*, *результат* і *наслідок* універсальними є **10 типів**: за вказівкою на спрямованість; за вказівкою на результативність; за ступенем означеності; за ступенем значущості; за типом оцінки (позитивна / негативна); за ступенем очікування / передбачуваності; за порядком слідування; за ступенем можливості; за частотністю; за приналежністю. Для лексем *результат* і *наслідок* відсутній тип за різновидом локації, для лексеми *наслідок* не зафіксовано ще 6 типів: за різновидом впливу, за ступенем впливу, за ступенем достовірності, за тривалістю, за ступенем сприйняття, за розміром.

Найчастотнішими колокаціями в англійській мові є сполучення з лексемою *effect* – 68,16 %, а в українській мові – з лексемою *результат* – 64,84 %.

Прототипи ефекту в англійській мові: за типом оцінки (позитивна / негативна) – 13,49 %, за вказівкою на результативність – 12,83 %, за ступенем

значущості – 9,71 %. Найрідше зустрічаються типи за приналежністю – 0,05 %, за вказівкою на джерело – 0,39 % і за ступенем достовірності – 0,44 %. Для української мови це: за типом оцінки (позитивна / негативна) – 21,72 %, за ступенем означеності – 12,57 %, за вказівкою на результативність – 11,69 %. Найрідше зустрічаються типи за різновидом локації – 0,08 %, за ступенем достовірності – 0,32 % і за ступенем контрольованості – 0,39 %.

Таким чином, вивчення способів і засобів когнітивно-семантичної експлікації КД ЕФЕКТ уможливило визначення спільного і відмінного у членуванні різними мовами каузального фрагменту дійсності, включаючи фрагменти професійних картин світу.

Завдання дисертаційної роботи повністю виконано, мету досягнуто.

У перспективі вбачаємо залучити до дослідження інші мови задля визначення універсального і специфічного у відображенні каузального фрагмента дійсності в картинах світу різних етносів, зокрема з позицій корпусного підходу (встановлення типів і прототипів).

Дякую за увагу!

2.2. Запитання до дисертантки Вайнорене І. П. та відповіді на них.

К. філол. н., доц. Алексєєва О. М. У своїй доповіді Ви зазначили, що застосовуєте алгоритм професора Н. Є. Леміш для встановлення пропозиційно-змістового наповнення КД ЕФЕКТ. У чому він полягає? Чи можете Ви на прикладі продемонструвати його застосування?

Вайнорене І. П. Дякую за запитання.

З огляду на те, що предметом нашого вивчення є когнітивно-семантична (пропозиційно-змістова = типові пропозиції) та когнітивно-синтаксична (формальна = структурні схеми) складові експлікації КД ЕФЕКТ в англійській та українській мовах, а власне вони (ці компоненти) і формують таку двопланову одиницю, якою є синтаксичний концепт (СК) (одиниця когнітивно-семантичного синтаксису), то ми вирішили за доцільне використати вже апробований Н. Є. Леміш у докторській дисертації алгоритм щодо виявлення універсального та специфічного у картуванні фрагменту каузальної дійсності англійцями, нідерландцями, іспанцями, українцями та росіянами на основі лексикографічних джерел. Синтаксичні одиниці здатні співвідносити повідомлюване з об'єктивною дійсністю (Роман Осипович Якобсон; Рей Джекендофф) через використання типізованих структурних схем, які, наповнюючись пропозиційним змістом, утворюють синтаксичні концепти. Отже, пропозиційний зміст, у т.ч. каузальний, моделюється за узагальненими ментальними схемами (тобто типовими пропозиціями), відображаючи певний тип ситуації (наприклад, каузальної). На позначення таких типових пропозицій у кожній мові виробляються конкретні структурні моделі (структурні схеми речень).

Названий алгоритм складається з виділення каузальних семем на основі мінімальних предикативних контекстів, які включають базові вербалізатори

аналізованих КД, з подальшою ідентифікацією структурних схем їх репрезентації. Слід зазначити, що формулювання каузальної семми передбачає присутність в її складі, принаймні, однієї семи каузальності. Розподіл структурних схем репрезентації каузальних семм на диференційні здійснювався з урахуванням таких критеріїв, як: репрезентація агенса (ХТОСЬ / ЩОСЬ), різновид предиката (значеннєвість / зв'язність, активність / пасивність / зворотність дії), наявність сталих конструкцій тощо, чим і пояснюється наявність значно меншої кількості диференційних структурних схем відносно загального числа диференційних каузальних семм.

Наприклад, (англ.) СК БЛОКУВАННЯ об'єктивується в каузальній семмі SMTH TO BLOCK EFFECTS (пропозиційно-змістова складова), яку можна репрезентувати структурною схемою $Ninam1 + Vact + Ninan3$, де $Ninam1$ – це неживий іменник на позначення певних явищ / подій, $Vact$ – дієслово активного стану, що позначає такі дії, які призводять до блокування, а $Ninan3$ – саме ефекти різних видів.

К. філол. н., ст. викл. Орлова Ю. В. У мене до Вас два запитання. На Вашу думку, чи можна пов'язувати поняття 'сентенційне поле' з поняттям 'прототипічна ситуація'? А чим можна пояснити таку розбіжність у кількості структурних схем для англійської та української мов?

Вайноренє І. П. Дякую за запитання.

У відповідь на перше запитання хочу зазначити, що поняття 'сентенційне поле' і поняття 'прототипічна ситуація' мають спільні характеристики. Перш за все, слід згадати, що індивідуальне сприйняття й інтерпретація світу кожним окремим суб'єктом (те, що Н. Є. Леміш називає "вертеральністю" у своїй монографії (відносно каузальної ситуації, але такий погляд, на нашу думку, є релевантним й щодо решти фактів / подій)), підштовхує до висновку про властивість кожного речення вказувати за допомогою конкретних лексичних (лексико-граматичних) одиниць у своєму складі на окремі опорні точки когнітивної структури, що стоїть за мовною формою цього речення. Таким чином, речення є одиницею значення, що номінує ситуацію, а найближчим до такої дефініції є поняття Дж. Лакоффом прототипічної ситуації, тобто "ідеальної когнітивної моделі" (*Idealized Cognitive Model*), що включає фізичну наявність живого розсудливого суб'єкта, його здатність до чуттєвого / ментального сприйняття, саму подію, а також її інтерпретацію). *Прототипічна ситуація* (у межах прототипічної семантики), таким чином, репрезентується в реченні, категоризуючи якусь ідеалізовану ситуацію. Але вона може представлятися не одним єдиним способом, що залежить від потенційних варіантів ситуації та

її тлумачення мовцем, а за Л. М. Ковальновою, основу *сентенційного поля* складає "шматок, вирізаний із понятійного змісту" – "узагальнена ситуація" / "прототипічна ситуація" у термінах когнітивної лінгвістики / "ідеальна когнітивна модель" у термінах Дж. Лакоффа. Отже, поняття 'сентенційне поле' і поняття "прототипічна ситуація" є співвідносними.

Відповідаючи на друге запитання, зауважу, що незважаючи на те, що обидві мови належать до індоєвропейської мовної сім'ї і за морфологічними типом є флективними, англійська мова є більш аналітичною, а українська – більш синтетичною, що й визначає розбіжність у мовленнєвих структурах, і відповідно впливає на побудову висловлювання. Наприклад, на відміну від англійської мови на базі українськомовних текстів економічного спрямування було ідентифіковано структурні схеми з *Vrefl* (як правило, замість вживання пасивних конструкцій: *розвиватися, проявлятися, відображатися* тощо).

Викл. Желобицька Т. В. Ви сказали, що визначили прототипи ефекту. А що саме Ви розумієте під 'прототипом'? На основі якого критерію / критеріїв Ви їх виділяли?

Вайноренє І. П. Дякую за запитання.

У нашому дослідженні ми спирались на теорію прототипів (або теорію прототипів базового рівня), розроблену Елеонорою Рош в 70 роках ХХ ст. і яка не втратила свого значення і сьогодні завдяки тому, що тісно пов'язана проблематикою концептуалізації та категоризації світу. Е. Рош увела поняття прототипів категорії, назвавши їх "*точками когнітивної референції*" ("*cognitive reference points*") та "*прототипами*" ("*prototypes*"), що мають особливий когнітивний статус – є кращими прикладами категорії. Іншими словами, прототип – це поняття, яке максимально повно втілює характерні для даної категорії риси, або найбільш яскравий зразок (подібного підходу дотримується українська дослідниця О. О. Селіванова). Прототипи ефекту, встановлені на базі атрибутивних колокацій з базовими вербалізаторами, було визначено за критерієм частотності атрибутивного компонента.

Викл. Маслова Я. В. Чому для вибірки фактичного матеріалу дослідження Ви обрали саме тексти психологічного та економічного спрямування?

Вайноренє І. П. Дякую за запитання.

Результати нашого дослідження демонструють значну перевагу кількості типових пропозицій і структурних схем, встановлених для каузальної доміанти ЕФЕКТ на матеріалі окремих текстів професійного спрямування у порівнянні з даними, раніше отриманими проф. Н. Є. Леміш на матеріалі лексикографічних джерел (41 каузальна семема з 19 диференційними типами в англійській мові та 17 каузальних семем, представлених 7 типами в українській мові). Результати для текстів психологічного спрямування, як було зазначено в нашій доповіді, репрезентовані 155 і 26 каузальними семемами та 18 і 11 структурними схемами для англійської та української мов відповідно. Для текстів економічного спрямування – це 312 і 108 каузальних семем та 28 і 18 структурних схем відповідно. На наш розсуд, такий розподіл можна пояснити фіксованістю у тлумачних словниках усталених значень (так званої загальної природи), у той час як тексти професійного спрямування віддзеркалюють реальні процеси, які відбуваються у певній галузі. Вибір текстів саме психологічного та економічного

спрямування визначається тим, що психологія, на наше переконання, безпосередньо пов'язана з духовним розвитком, цінностями й поведінковими звичками людини, а також психологічним здоров'ям індивіду, нації, людства, а економіка, у свою чергу, впливає на матеріальний бік життя кожної людини, країни, світу.

Асп. Сорочинська І. В. У мене до Вас два запитання. Поясніть, будь ласка, доцільність використання такого джерела, як The Visual Thesaurus у Вашому дослідженні. Поясніть також, будь ласка, як саме на основі атрибутивних колокацій Ви виявляли типи ефекту.

Вайнорене І. П. Дякую за запитання.

The Visual Thesaurus – інтерактивний словник і тезаурус англійської мови, що пропонує так звані “карти слів”, які репрезентують повний арсенал значень із розгалуженням на позначення зв'язку з іншими словами. Це дає змогу унаочнено побачити, до якої частини мови аналізована лексична одиниця може відноситися (червоні цятки – іменники, зелені – дієслова, жовті – прикметники, фіолетові – прислівники), окреслити розмаїття близьких за однією або кількома семами / семемами слів, а також розвинути здатність до вільних асоціацій. Наприклад, лексична одиниця *effect* має шість (6) значень як іменник і два (2) як дієслово, лексична одиниця *result* має чотири (4) значення як іменник і три (3) як дієслово, лексема *consequence* має лише три (3) значення як іменник, при чому перше (1) є тотожним для всіх трьох лексем *effect*, *result*, *consequence*. Такі дані підтверджують доцільність дослідження цих лексем із застосуванням корпусного підходу.

У відповідь на Ваше друге запитання можу зауважити, що розподіл за типами ефекту було здійснено на основі результатів аналізу словникових дефініцій і компонентного аналізу атрибутивних одиниць (тобто прикметників і займенників), що входять до складу вилучених колокацій, наприклад: за вказівкою на певну сферу людської діяльності / галузь; за вказівкою на узагальненість; за вказівкою на спрямованість; за вказівкою на результативність; за різновидом впливу; за ступенем впливу; за ступенем означеності; за ступенем достовірності; за ступенем задіяності і таке інше. Проілюструємо: дефініційний і компонентний аналіз атрибутивного компонента в колокації [короткочасний ефект] дає підстави віднести її до типу ефекту за тривалістю, а [правдоподібний ефект] – за ступенем достовірності. Аналогічно й для англійської мови: [anti-infarct effect] – за вказівкою на результативність, а [synergetic effect] – за різновидом впливу.

К. філол. н., доц. Онищук М. І.

Шановна Ірино Петрівно, у своєму виступі Ви зазначили, що у ході дослідження звертались до інтерпретації результатів етимологічного аналізу, зокрема для лексем (англ.) *effect*, *result*, *consequence* і (укр.) *ефект*, *результат*, *наслідок*. З якою метою це було зроблено?

Вайнорене І. П. Дякую за запитання.

До інтерпретації результатів етимологічного аналізу ми зверталися задля виявлення наявних етимонів для базових вербалізаторів і встановлення архетипних уявлень про КД ЕФЕКТ. Отримані дані, як було представлено у доповіді, підтвердили закладеність частиномовного потенціалу аналізованих лексичних одиниць: лексеми *effect* і *result* в англійській мові мають подвійну природу (здатні функціонувати як іменники та як дієслова), чого не можна сказати про *consequence* (може вживатися лише як іменник). Українські лексичні одиниці *ефект*, *наслідок*, *результат* спроможні виступати як іменник, що зумовлено структурними особливостями української мови – з меншим ступенем аналітичності порівняно з англійською мовою.

Інтерпретація результатів етимологічного аналізу також свідчить про аналогічність архетипних уявлень про *ефект* в англійців та українців у найбільш загальному плані: “віддалена дія того, що було зроблено”, про *результат*: “те, що генетично пов’язано з чимось іншим, тобто має зворотній зв’язок”. Щодо *наслідку*, то для англійців це “те (той), що (хто) обов’язково слідувало (слідував) за чимось (кимось)”, а для українців важливою складовою є сема “отримання”: “як наслідок щось отримується в матеріальному або духовному плані”.

У цілому, уявлення про КД ЕФЕКТ у носіїв англійської та української мов збігаються, хоча подекуди з різним розставленням акцентів.

Головуюча: Чи є ще запитання до здобувачки? (Немає). Дякуємо за відповіді.

3. ВИСТУПИЛИ:

Науковий керівник – д. філол. наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу Леміш Н. Є.

Дисертація Вайнорене Ірини Петрівни “Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах” є оригінальним самостійним дослідженням, яке продовжує серію наукових праць, присвячених розробленню теорії синтаксичних концептів, але вже інтегрованої із залученням корпусних даних, що відповідає вектору сучасної лінгвістики.

Дисертантці Вайнорене І. П. у контексті цього наукового напрямку насамперед вдалось розмежувати такі часто неоднозначні поняття, як *експлікація*, *вербалізація*, *репрезентація*, *реалізація*, *об’єктивація*. Саме визначення способів (варіанти синтаксичного концепту (СК) КАУЗУЛЬНІСТЬ, атрибутивні колокації із базовими вербалізаторами каузальної домінанти ЕФЕКТ) і засобів (пропозиційно-змістове наповнення та структурні схеми СК, прикметники в атрибутивних колокаціях) когнітивно-семантичної експлікації аналізованої домінанти, здійснене цілком самостійно, має важливе наукове значення для вивчення спільного і відмінного у членуванні різними мовами каузального фрагменту дійсності, у тому числі й фрагментів професійних картин світу.

До нових результатів виконаного дослідження відносяться такі: на основі текстів психологічного спрямування *встановлено 32* варіанти СКК, що об'єктивують каузальні доміанти ЕФФЕСТ / ЕФЕКТ, з яких 9 є універсальними для обох мов. На матеріалі текстів економічного спрямування *ідентифіковано 36* варіантів СКК, що об'єктивують аналізовані доміанти в англійській та українській мовах, серед яких 30 є універсальними. Для англійського професійного мовлення *визначено 19* (психол.: СК блокування, СК змінювання, СК зумовлення, СК оцінювання, СК викриття, СК виявлення, СК обізнаності, СК запобігання, СК розподілу, СК найменування, СК відповідності, СК включення, СК опрацювання, СК концентрування, СК нехтування, СК виправлення, СК підтвердження, СК проголошення, СК зазнавання) / **5** (економ.: СК обізнаності, СК концентрування уваги, СК нехтування, СК підтвердження, СК збереження) специфічних варіантів СКК, для українського – **4** (психол.: СК очікування, СК спрямовування, СК врахування, СК збереження) / **1** (економ.: СК відповідності). На базі лівобічних атрибутивних колокацій з лексемами *effect, result* і *consequence* (BNC) і з лексемами *ефект, результат* і *наслідок* (*Mova.info*) *встановлено 25* типів ефекту. За результатами корпусного дослідження *виявлено* прототипні одиниці для кожної з мов вивчення: для англійської – за типом оцінки (13,49 %), за вказівкою на результативність (12,83 %), за ступенем значущості (9,71 %); для української – за типом оцінки (21,72 %), за ступенем означеності (12,57 %), за вказівкою на результативність (11,69 %).

У методологічному плані на увагу заслуговує вдале поєднання здобувачкою таких принципів, як *антропоцентризм / антропокосмізм, експансіонізм, функціональність, епістемічність, ексланаторність і колострукційність*, дотримання яких забезпечило підвищення дескриптивної та пояснювальної сили та обґрунтованості результатів дослідження, водночас мінімізуючи вплив на них 'суб'єктивного чинника'. Застосування в роботі процедури кількісних підрахунків надає одержаним результатам достовірності, точності й об'єктивності.

Висновки до дисертації є аргументованими, відображають поставлені в роботі завдання. Відповідність результатів роботи спеціальності 035 Філологія підтверджена репрезентативністю матеріалу та розробленою методикою для його опрацювання.

Безсумнівним є і практичне значення одержаних результатів, яке полягає в можливості їхнього застосування у процесі вивчення навчальних дисциплін "Загальне мовознавство", "Зіставне мовознавство", "Когнітивна лінгвістика", "Прикладна лінгвістика", у спецкурсі "Корпусні лінгвістичні дослідження"; при виконанні магістерських та інших наукових досліджень із проблематики міжкультурної комунікації, теорії та практики перекладу. Опрацьований фактичний матеріал може стати доповненням до наявних у словниках англійської та української мов синонімічних та антонімічних рядів для цілої групи лексичних одиниць, що є складовими каузальних семем, для варіантів синтаксичного концепту і типів ефекту в атрибутивних колокаціях.

Широта апробації дослідження І. П. Вайнорене (8 наукових конференцій різного рівня та 1 міжнародний науково-практичний семінар і 13 публікацій, з яких

5 опубліковано у фахових наукових виданнях України, 2 – у періодичних виданнях інших держав, у тому числі й у періодичному виданні, яке включено до наукометричної бази **Web of Science**, 6 – у тезах доповідей наукових конференцій) свідчить про те, що науковий загал мав можливість ознайомитися з результатами цієї дисертаційної роботи.

Дисертація Вайнорене Ірини Петрівни “Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах” є завершеною науковою працею, що відповідає вимогам п. 9-18 “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167” і може бути подана для проведення процедури рецензування у відповідному структурному підрозділі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

ВИСНОВОК

рецензентів доктора філологічних наук, доцента
Юдіна Олександра Анатолійовича,
кандидата філологічних наук, доцента Алексеевої Ольги Миколаївни
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Вайнорене Ірини Петрівни на тему
“Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ
в англійській та українській мовах”,
призначених рішенням вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова
від 24 вересня 2020 р. (Витяг з протоколу № 2) для проведення попередньої
експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня вищої освіти
доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія

Дисертація присвячена вивченню способів і засобів когнітивно-семантичної експлікації каузальної домінанти ЕФЕКТ, що репрезентується варіантами синтаксичного концепту КАУЗАЛЬНІСТЬ в англійській та українській мовах на матеріалі текстів психологічного та економічного спрямування, а також типами ефекту в атрибутивних колокаціях, вилучених з корпусів текстів BNC і Mova.info.

Представлена робота виконана в рамках когнітивно-семантичного синтаксису із застосуванням корпусного підходу. Поняття когнітивно-семантичної експлікації адаптовано з урахуванням її здатності виступати механізмом і результатом формування когнітивно-семантичних (типових пропозицій) і когнітивно-синтаксичних (структурних схем) структур з їх варіативністю. Результатом у такому контексті є варіанти вираження будь-якого значення / змістового наповнення на когнітивно-семантичному (пропозиційному) і когнітивно-синтаксичному (ментально-структурному) рівнях в одній або різних мовах, що безпосередньо пов'язано з розвитком пізнавальної здатності людини.

Актуальність теми дисертаційної роботи визначається її спрямованістю на встановлення засобів пізнання та способів омовлення результатів когнітивної

діяльності людини, пов'язаних із членуванням і картуванням різними етносами такого комплексного фрагменту дійсності, як каузальність, що в межах пропонованої розвідки представлено каузальною домінантою ЕФЕКТ – складовою каузального комплексу як ментально-логічного конструкту. Актуальність підсилюється відсутністю детального вивчення когнітивно-семантичної експлікації зазначеної домінанти у неблизькоспоріднених мовах.

У дисертації синтезовано класичні наукові міждисциплінарні напрями та новітні підходи щодо вивчення каузальних домінант у межах когнітивно-семантичного синтаксису; розроблено комплексну методика, яка дає змогу інтерпретувати результати системного та функціонального вивчення об'єкта та предмета наукової роботи з оновлених лінгвокогнітивних позицій і включає застосування *структурного методу* із методиками *дефініційного* та *компонентного аналізу* – для уточнення семантичної структури лексем *effect*, *result*, *consequence* та *ефект*, *результат*, *наслідок*, що вербалізують КД ЕФЕКТ в англійській та українській мовах відповідно; *дистрибутивного аналізу* – для виділення структурних схем формальної складової домінанти, що вивчається; *порівняльно-історичного методу* із *інтерпретацією результатів етимологічного аналізу* для визначення праформ вербалізаторів каузальної домінанти ЕФЕКТ у мовах вивчення для формування її архетипної основи в англійській та українськомовній культурах тощо. Встановлення пропозиційно-змістового наповнення КД ЕФЕКТ (через виділення каузальних семем) та ідентифікація структурних схем її експлікації здійснювались на основі алгоритму, розробленого Н. Є. Леміш.

Фактичний матеріал дисертації складають 1318 фрагментів контекстів вживання базових вербалізаторів *effect* і *ефект*, вилучених методом суцільної вибірки з англійських та українськомовних текстів психологічного й економічного спрямування; 10628 атрибутивних колокацій з базовими вербалізаторами КД ЕФЕКТ, ідентифікованих на базі Британського національного корпусу BNC і Корпусу української мови Mova.info.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі вперше *досліджено* когнітивно-семантичну експлікацію КД ЕФЕКТ на основі встановлення пропозиційно-змістової та структурної складових синтаксичного концепту КАУЗАЛЬНІСТЬ на матеріалі текстів психологічного та економічного спрямування; вперше *визначено* типи і прототипи ефекту з опорою на атрибутивні колокації з базовими вербалізаторами *effect*, *result* і *consequence* та *ефект*, *результат* і *наслідок* в англійському (BNC) та українськомовному (Mova.info) корпусах текстів, що дозволило окреслити спільне та відмінне у відображенні уявлень про КД ЕФЕКТ в обох мовах вивчення. *Виявлено* найчастотніші колокації з лексемою *effect* в англійській мові (68,16 %), а в українській мові – з лексемою *результат* (64,84 %).

Встановлено такі прототипи ефекту для англійської мови: за типом оцінки (позитивна / негативна) – 13,49 %, за вказівкою на результативність – 12,83 %, за ступенем значущості – 9,71 %; для української мови: за типом оцінки (позитивна / негативна) – 21,72 %, за ступенем означеності – 12,57 %, за вказівкою на результативність – 11,69 %.

Теоретичне значення дисертації пов'язане із розширенням концептуальних положень теорії когнітивно-семантичного синтаксису, зокрема обґрунтуванням можливості вивчення і виявлення: 1) прототипних типових пропозицій і структурних схем їх об'єктивації на основі варіантів синтаксичного концепту; 2) типів і прототипів окремих явищ за атрибутивним компонентом у колокаціях з різних корпусів текстів різної спрямованості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їхнього використання у курсах “Зіставна лінгвістика”, “Порівняльна лексикологія англійської та української мов”, “Порівняльна граматики англійської та української мов”, “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Практичний курс перекладу”, “Теорія і практика перекладу”, “Філософія мови”.

Зібраний фактичний матеріал може бути застосований для навчання іноземних мов, у практичному перекладі з англійської на українську та з української на англійську, зокрема у галузях психології та економіки, а також при укладанні спеціальних глосаріїв з базовими вербалізаторами КД ЕФЕКТ *effect, result і consequence* та *ефект, результат і наслідок*.

Обґрунтованість і достовірність основних положень і висновків дисертації забезпечено критичним аналізом достатньої кількості використаних джерел, коректним застосуванням методів і прийомів аналізу, за допомогою яких опрацьовано належний обсяг фактичного матеріалу, а також численністю таблиць, схем, представленими у тексті дисертації та у додатках.

Результати дослідження повною мірою відображені в 13 публікаціях дисертантки, з яких 5 опубліковано у фахових наукових виданнях України, 2 – у періодичних виданнях інших держав, у тому числі й у періодичному виданні, яке включено до наукометричної бази Web of Science, а також у матеріалах 6 доповідей на наукових конференціях різних рівнів.

Дисертація Вайнорене Ірини Петрівни “Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах” є цілісним завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167, і може бути подане до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Головуюча на засіданні фахового семінару к. філол. н., проф. Матвеева С. А. підсумувала, що обидва рецензенти були одностайні в позитивній оцінці дисертації Вайнорене І. П., її відповідності “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167.

4. УХВАЛИЛИ: Наукову доповідь Вайнорене І. П., у якій висвітлено основні наукові результати дисертаційної роботи, взяти до уваги.

Прийняти такі **ВИСНОВКИ** щодо дисертаційної роботи Вайнорене Ірини Петрівни на тему: Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах. Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 27 грудня 2017 року). Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в рамках наукової теми кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу НПУ імені М. П. Драгоманова “Лінгвофілософські параметри дослідження мовних одиниць в контексті міжкультурної комунікації” і науково-дослідницької теми “Корпусні лінгвістичні дослідження у зіставному та прикладному аспектах” (номер державної реєстрації 0120U101670 від 18.03.2020 р.).

4.1. Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена її зорієнтованістю на встановлення засобів пізнання та способів омовлення результатів когнітивної діяльності людини, пов'язаних із членуванням і картуванням різними етносами такого комплексного фрагменту дійсності, як каузальність, що у межах пропонованої розвідки представлено каузальною домінантою ЕФЕКТ у неблизькоспоріднених мовах. Актуальність підсилюється відсутністю детального вивчення когнітивно-семантичної експлікації зазначеної домінанти у сучасному мовознавстві.

4.2. Предметом дослідження є способи та засоби когнітивно-семантичної експлікації каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше визначено* когнітивно-семантичну експлікацію КД ЕФЕКТ на тлі таких суміжних термінів як репрезентація, об'єктивація, реалізація, вербалізація.

Когнітивно-семантичну експлікацію інтерпретуємо як варіанти вираження будь-якого значення / змістового наповнення на когнітивно-семантичному рівні в одній або різних мовах, що безпосередньо пов'язано з розвитком пізнавальної здатності людини.

Уточнено поняття *каузальної домінанти* – конститuenta ментально-логічного конструкту КК, що реалізує в мовленнєвій діяльності певний фрагмент каузальної ситуації за допомогою мовних засобів через об'єктивацію одного з варіантів синтаксичного концепту КАУЗАЛЬНІСТЬ.

Визначено пропозиційно-змістове наповнення та структурні схеми варіантів СКК, що об'єктивують каузальну домінанту ЕФЕКТ в англійськомовних та українськомовних текстах *психологічного спрямування*: **155** і **26** каузальних семем та **18** і **11** структурних схем відповідно. На основі цих даних *встановлено 32* варіанти СКК: 9 універсальних: СК отримання, СК демонстрування, СК вивчення / контролювання, СК спричинення / викликання / продукування, СК застосування, СК пов'язування, СК впливу, СК наявності ефекту, СК здійснення), 19 специфічних для англійської мови: СК блокування, СК змінювання, СК зумовлення, СК оцінювання, СК викриття, СК виявлення, СК обізнаності, СК запобігання, СК розподілу, СК найменування,

СК відповідності, СК включення, СК опрацювання, СК концентрування, СК нехтування, СК виправлення, СК підтвердження, СК проголошення, СК зазнавання та 4 специфічні – для української мови: СК очікування, СК спрямування, СК врахування, СК збереження.

Виявлено пропозиційно-змістову та структурну складову варіантів СКК в англійських та українськомовних текстах *економічного* спрямування: **312** і **108** каузальних семем та **28** і **18** структурних схем відповідно, на основі чого ідентифіковано **36** варіантів СКК: 30 універсальних: СК отримання, СК блокування, СК змінювання, СК зумовлення, СК демонстрування, СК оцінювання, СК викриття, СК вивчення / контролювання, СК спричинення / викликання / продукування, СК виявлення, СК запобігання, СК застосування, СК найменування, СК пов'язування, СК включення, СК впливу, СК опрацювання, СК наявності ефекту, СК здійснення, СК виправлення, СК проголошення, СК зазнавання, СК очікування, СК спрямування, СК врахування, СК повторного продукування, СК нав'язування (навмисного здійснення), СК відтворення, СК доповнення, СК забезпечення, 5 специфічних варіантів для англійської мови: СК обізнаності, СК концентрування уваги, СК нехтування, СК підтвердження, СК збереження та 1 специфічний варіант для української мови – СК відповідності.

Встановлено **25** типів ефекту на базі лівобічних атрибутивних колокацій з лексемами *effect*, *result* і *consequence*, вилучених з BNC, і з лексемами *ефект*, *результат* і *наслідок* – з Корпусу української мови *Mova.info*, а саме: за вказівкою на певну сферу людської діяльності / галузь; за вказівкою на узагальненість; за вказівкою на спрямованість; за вказівкою на результативність; за різновидом впливу; за ступенем впливу; за ступенем означеності; за ступенем достовірності; за ступенем задіяності; за тривалістю; за ступенем сприйняття; за вказівкою на джерело; за розміром; за ступенем значущості; за різновидом локації; за ступенем необхідності; за типом оцінки (позитивна / негативна); за ступенем очікування / передбачуваності; за ступенем контрольованості; за ступенем посередництва; за порядком слідування; за ступенем можливості; за частотністю; за вказівкою на стадію розвитку; за приналежністю. При цьому в англійській мові з лексемами *effect* і *result* визначено власне по 25 типів, а з лексемою *consequence* – 22 типи (такі типи, як за ступенем достовірності, за вказівкою на джерело і за приналежністю не зафіксовано). В українській мові для всіх трьох лексем *ефект*, *результат* і *наслідок* універсальними є 10 типів: за вказівкою на спрямованість; за вказівкою на результативність; за ступенем означеності; за ступенем значущості; за типом оцінки (позитивна / негативна); за ступенем очікування / передбачуваності; за порядком слідування; за ступенем можливості; за частотністю; за приналежністю. Для лексем *результат* і *наслідок* відсутній тип за різновидом локації, для лексеми *наслідок* не зафіксовано ще 6 типів: за різновидом впливу, за ступенем впливу, за ступенем достовірності, за тривалістю, за ступенем сприйняття, за розміром. Найчастотнішими колокаціями в англійській мові є сполучення з лексемою *effect* – 68,16 %, а в українській мові з лексемою *результат* – 64,84 %. Прототипними для

англійської мови є за типом оцінки (позитивна / негативна) – 13,49 %, за вказівкою на результативність – 12,83 %, за ступенем значущості – 9,71 %. Найрідше зустрічаються типи за приналежністю – 0,05 %, за вказівкою на джерело – 0,39 % і за ступенем достовірності – 0,44 %. Прототипними для української мови є за типом оцінки (позитивна / негативна) – 21,72 %, за ступенем означеності – 12,57 %, за вказівкою на результативність – 11,69 %. Найрідше зустрічаються типи за різновидом локації – 0,08 %, за ступенем достовірності – 0,32 % і за ступенем контрольованості – 0,39 %.

Підтверджено доцільність вивчення способів і засобів когнітивно-семантичної експлікації КД ЕФЕКТ задля виявлення специфічного і універсального у членуванні різними мовами каузального фрагменту дійсності, включаючи фрагменти професійних картин світу.

На захист винесено такі положення, які становлять теоретичне значення дисертації:

1. Категорія каузальності з позицій когнітивно-семантичного синтаксису репрезентується каузальним комплексом (КК) у вигляді ментально-логічного конструкту (до складу якого входять 10 каузальних доміант (КД), у тому числі КД ЕФЕКТ), що об'єктивується синтаксичним концептом КАУЗАЛЬНІСТЬ (варіантами цього концепту), експлікованим єдністю типових пропозицій і їхніх структурних схем, що на мовному рівні вербалізуються лексичними одиницями, пов'язаними змістом і розташованими у певній послідовності.

2. Під когнітивно-семантичною експлікацією розуміємо інтеграцію трьох складових: механізму формування глибинних (когнітивно-семантичних) і поверхневих структур (структурних схем) з їх варіативністю; процесу, що призводить до розкриття змісту певної єдності, при цьому її складові, набуваючи самостійності, можуть відрізнитись одна від одної; варіантів вираження будь-якого значення / змістового наповнення на когнітивно-семантичному рівні в одній або різних мовах, що безпосередньо пов'язано з розвитком пізнавальної здатності людини.

3. *Каузальна доміанта* – це конститuent КК (як ментально-логічного конструкту), що знаходиться в одній із п'ятих бінем причина – ефект, підстава – висновок, умова – результат, допуст – наслідок, мета – засіб, які цей КК формують. У мовленні реалізується у вигляді експліцитної або імпліцитної складової каузальної ситуації, виконуючи роль компонента – антецедента каузації, або її консеквента. КД ЕФЕКТ (найменш досліджена з 10 доміант КК, які утворюють бінеми) є складовою КК, яка реалізує певний фрагмент каузальної ситуації за допомогою мовних засобів через об'єктивацію одного з варіантів синтаксичного концепту КАУЗАЛЬНІСТЬ.

4. *Способами когнітивно-семантичної експлікації* здатні виступати варіанти синтаксичного концепту (СК) КАУЗУЛЬНІСТЬ як одиниці когнітивно-семантичного синтаксису, що має два плани: план змісту (типові пропозиції) і план вираження (структурні схеми). До способів когнітивно-семантичної

експлікації також відносимо атрибутивні колокації із базовими вербалізаторами КД.

5. До засобів когнітивно-семантичної експлікації КД ЕФЕКТ відносимо пропозиційно-змістове наповнення варіантів СКК у мові / мовленні та структурні схеми реалізації таких пропозицій. Засобами когнітивно-семантичної експлікації в атрибутивних колокаціях виступають базові вербалізатори КД ЕФЕКТ у поєднанні з прикметниками, що уточнюють значення таких вербалізаторів в англійській та українській мовах.

6. Когнітивно-семантичну експлікацію КД ЕФЕКТ доцільно вивчати на матеріалі текстів професійного (зокрема психологічного та економічного) спрямування у різних мовах, що дає вихід на зіставлення фрагментів професійних картин світу носіїв цих мов і підвищує на практиці успішність процесу міжкультурної комунікації.

7. Типи і прототипи ефекту встановлюються на базі корпусів текстів: BNC в англійській мові та Mova.info в українській як найрепрезентативніших на сьогодні зібрань текстів у мовах дослідження. Корпусний підхід дозволяє отримувати об'єктивні дані із мінімізацією впливу суб'єктивного чинника. Найбільш надійними у цьому аспекті визнано атрибутивні колокації із ключовими лексемами (*effect, result і consequence, ефект, результат і наслідок* – для нашого конкретного дослідження). Прикметники / займенники в таких колокаціях не тільки уможливають визначення ознак / характеристик базових вербалізаторів, за якими встановлюються типи ефекту, а й дають підстави за їхньою частотністю ідентифікувати прототипи ефекту.

8. Вивчення способів і засобів когнітивно-семантичної експлікації КД ЕФЕКТ уможливорює визначення спільного і відмінного у членуванні різними мовами каузального фрагменту дійсності, включаючи фрагменти професійних картин світу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їхнього використання у викладанні таких дисциплін, як: “Порівняльна лексикологія англійської та української мов”, “Порівняльна граматики англійської та української мов”, “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Практичний курс перекладу”, “Теорія і практика перекладу”, “Філософія мови”. Зібраний фактичний матеріал може бути застосований для навчання іноземних мов, у практичному перекладі з англійської на українську та з української на англійську, зокрема у галузях психології та економіки, а також при укладанні спеціальних глосаріїв з ключовими одиницями вивчення.

4.3. Дисертація Вайноренє І. П. є самостійною науковою роботою.

Опубліковані у фахових наукових виданнях праці достатньо повно відображають зміст дисертації.

Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в 5 статтях у фахових виданнях України, в 1-й статті – у періодичному виданні іншої держави, в 1-й статті – у науковому виданні, що індексується у наукометричній базі Clarivate Analytics – Emerging Sources

Citation Index – **Web of Science Core Collection**, тезах доповідей 6-х наукових конференцій різних рівнів.

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Вайнорене І. П. Колокації з каузальною домінантою “ефект” в англійській та українській мовах. *Сучасні тенденції розвитку мов*. Серія № 9. 2017. № 16. С. 52–61. ISSN: 2414-4797.

2. Вайнорене І. П. Когнітивно-семантична складова каузальної домінанти “ефект” в англомовному та україномовному економічному дискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Т. 30 (69). № 2. Ч. 2. С. 43–48. ISSN: 2663-6069 (print), ISSN: 2663-6077 (online).

3. Вайнорене І. П. Когнітивно-структурна та пропозиційно-змістова складові каузальної домінанти “ефект” в англомовному й україномовному психологічному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 9. Т. 2. С. 78–84. ISSN: 2663-4880 (print), ISSN: 2663-4899 (online).

4. Вайнорене І. П. Колокації з лексемами “result” і “consequence” у Британському національному корпусі: зіставно-типологічний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019. № 43. Т. 1. С. 139–142. ISSN: 2409-1154 (print).

5. Вайнорене І. П. Колокації з лексемами “результат” і “наслідок” у Корпусі української мови Mova.info: зіставно-типологічний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. № 14. Т. 2. С. 119–124. ISSN: 2663-4880 (print), ISSN: 2663-4899 (online).

6. Vainorenien Iryna P., Lemish Nataliya Ye. Multidisciplinary Aspects of Causality As of an Ontological and Epistemological Category. *Journal of History Culture and Art Research / Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. 2020. Vol. 9. No. 1. P. 305–314. DOI: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9il.2472>. ISSN: 2147-0626 (online) (**Web of Science**).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

7. Vainorenien I. P. Collocations with “Effect” in English and in Ukrainian: common and specific. *Linguistic, Didactic and Sociocultural Aspects of Language Functioning*: зб. наук. статей Восьмої міжнародної конференції / за ред. Л. Сельмістрайтіса. Lithuanian University of Educational Sciences. 2018. Вільнюс: С. 95–101. ISSN: 1822-5357 (MLA).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Вайнорене І. П. Міждисциплінарність категорії “ефект”. *Współczesna filologia: aktualne kwestie i perspektywy badawcze*. Сучасна філологія: актуальні питання та перспективи дослідження: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції / Люблін: Maria Curie-Skłodowska University (MCSU), Lublin Science and Technology Park S.A. 2017. С. 152–156. ISBN: 978-9934-571-05-3

9. Вайнорене І. П. Частиномовна приналежність лексеми “ефект” в англійській та українській мовах. *Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, Факультет лінгвістики та перекладу, 2018. С. 111–114. ISBN: 978-966-916-716-3

10. Вайноренє І. П. Каузальна домінанта “effect” в англійській мові: корпусний підхід. *Foreign Language in Professional Training of Specialists: Issues and Strategies*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції / Кропивницький: Центрально-український державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, 20.02.2019. С. 67–69. ISSN: 2522-4743.

11. Вайноренє І. П. Словотвірне гніздо з вершиною “ефект” в українській мові та вершиною “effect” в англійській: зіставний аспект. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці*: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції / Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2019, 28-29.03. С. 247–252. УДК 1:811]:81’25(063) ББК 87:80/84я431 3-41.

12. Вайноренє І. П. Каузальна домінанта “effect” в українській мові: корпусний підхід. *Тенденції та перспективи формування професійної лексики*: доповіді IX Міжнародного науково-практичного семінару / Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України 21.05.2019. С. 180–182. УДК 378.

13. Вайноренє І. П. Типи ефекту в україномовному психологічному дискурсі за результатами застосування корпусного підходу. *Переяславська мовознавча толока*: збірник тез I Міжнародної науково-практичної конференції / Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди, 19-20 вересня 2019 року. С.183–185. УДК 81’23’243’25’27’37’373[81’242+81’243] П27.

Слід уважати, що дисертаційна робота Вайноренє І. П. є достатньою мірою апробованою.

Результати дисертації були апробовані на **восьми міжнародних наукових конференціях**: “Сучасна філологія: актуальні питання та перспективи дослідження” (30.10. 2017, MCSU, Люблін, Польща), Cambridge Teacher Development Conference “Strategize for Success in Exam Reading” (17.12.2017, Київ), “Linguistic, Didactic and Sociocultural Aspects of Language Functioning” (3-4.05.2018, Вільнюс, Литва), “Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення” (6-7.12.2018, Одеса), “Foreign Language in Professional Training of Specialists: Issues and Strategies” (20.02.2019, Кропивницький), “Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві” (28-29.03.2019, Київ), “Переяславська мовознавча толока” (19-20.2019, Переяслав-Хмельницький), “Універсальне та національне в мовній картині світу” (24-26.10.2019, Мінськ, Білорусь); **одному міжнародному науково-практичному семінарі** (21.05.2019, Ірпінь).

4.4. Уважати, що дисертація Вайноренє Ірини Петрівни на тему “Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах” є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає постанові “Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167, і може бути подане до розгляду у спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

Виходячи з наведеного вище, кафедра прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова затверджує цей висновок і рекомендує дисертацію Вайноренє Ірини Петрівні на тему: “Когнітивно-семантична експлікація каузальної домінанти ЕФЕКТ в англійській та українській мовах” (науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Леміш Н. Є.), подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія, до розгляду у спеціалізованій вченій раді.

Рішення прийняте одногосно.

16.10.2020 р.

Головуюча на засіданні фахового семінару к. філол. н., доц., проф. кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу

Матвєєва С. А.

Рецензенти:

д. філол. н., доц. кафедри світової літератури та теорії літератури

Юдін О. А.

к. філол. н., доц., доц. кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу

Алексєєва О. М.